

شناسایی و رفع تصرف از اراضی بستر رودخانه ها با بهره گیری از توان بخش خصوصی

نویسندگان:

- محمد حسین جعفری (مدیرعامل شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی)
- علیرضا عامری (معاون حفاظت و بهره برداری شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی)
- سید حمید میر قاسمی (مدیر دفتر حفاظت و مهندسی رودخانه ها)
- مجید ذوالفقاری (کارشناس دفتر حفاظت و مهندسی رودخانه ها)
- حسن بهرامی (کارشناس دفتر حفاظت و مهندسی رودخانه ها)

واژه های کلیدی:

تصرف بستر رودخانه، اجاره بستر رودخانه، رفع تصرف، بخش خصوصی

چکیده:

عدم تناسب امکانات و نیروی انسانی شرکت با تعداد زیاد مسیل ها و رودخانه های سطح استان، باعث افزایش تصرف اراضی بستر رودخانه ها توسط اشخاص حقیقی و حقوقی در سال های اخیر شده است. شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی با توجه به اصل ۴۴ قانون اساسی مبنی بر برون سپاری فعالیتهای دولتی قابل واگذاری به بخش خصوصی و در چهارچوب قانون توزیع عادلانه آب، تصمیم گرفت قسمتی از فعالیتهای تصدی گری مربوط به تعیین تکلیف اراضی مورد تصرف در بستر رودخانه ها را به بخش خصوصی واگذار نماید. ازطرفی نظر به این که در اجرای ماده ۲ قانون توزیع عادلانه آب و آیین نامه مربوط به بستر و حریم رودخانه ها امکان بهره برداری از رودخانه ها از طریق واگذاری اراضی مازاد بستر رودخانه به صورت اجاره ای امکان پذیر می باشد. بنابراین تامین مالی بابت خرید خدمات از بخش خصوصی هم از محل اجاره بهاء اراضی مذکور از طریق طرح شکایت بر علیه متصرف برای اخذ هزینه های رفع تصرف میسر است. لذا مطالعه و تعیین حد بستر و حریم رودخانه ها با اولویت مناطق پر خطر به به لحاظ سیل خیزی انجام و متصرفین حاشیه رودخانه ها شناسایی شد. سپس فهرست متصرفین و آندسته از تصرفاتی که بایستی رفع تصرف گردند مشخص و بخشی از تصرفاتی که امکان واگذاری اراضی مازاد در بستر برای اجاره را داشته باشند تعیین گردید. شرح

خدمات مربوطه برای خرید خدمات جهت تعیین تکلیف اراضی مورد تصرف در بستر رودخانه ها تهیه شد. سپس با انتشار فراخوان و انتخاب شرکت واجد شرایط انعقاد قرارداد کارگزاری تنظیم گردید.

مقدمه:

ابتدا به تعاریف تعدادی از واژه های تخصصی که در متن مقاله آورده شده است اشاره می گردد.

- دوره بازگشت سیلاب: بالاترین دبی سیلابی که احتمال وقوع آن در بازه زمانی مشخص شده وجود دارد.
- بستر: آن قسمت از رودخانه که بر اساس وقوع سیلاب با دوره بازگشت ۲۵ ساله بوسیله شرکت های آب منطقه ای تعیین می گردد.
- بستر فعال: آن قسمت از بستر که بر اساس دبی با دوره بازگشت ۳ تا ۵ ساله محاسبه می گردد.
- بستر غیر فعال: آن قسمت از راضی بستر که بین بستر ۲۵ ساله و بستر فعال واقع می گردد.
- متصرف بستر رودخانه: شخص حقیقی و یا حقوقی که بدون مجوز لازم از وزارت نیرو اقدام به تغییر وضعیت طبیعی اراضی بستر رودخانه نماید.
- بستر مرده: چنانچه بستر رودخانه به صورت طبیعی تغییر نماید، باقیمانده بستر، کماکان در اختیار دولت می باشد
- بستر مازاد: آن قسمت از اراضی بستر رودخانه که با احداث دیوار ساماندهی آزاد می گردد.
- مسیل متروک: مجرای طبیعی است که تحت تاثیر عوامل طبیعی یا غیر طبیعی امکان حدوث سیلاب در آن وجود نداشته باشد.
- دیواره ساماندهی: طرحهای سازه ای مهندسی رودخانه که جهت کاهش خطرات ناشی از هر گونه تغییر مسیر جریان و جلوگیری از خطرات جانی و مالی به هنگام وقوع سیلاب ساخته می شود.

رودخانه ها به عنوان شریان های حیاتی ، نقش و اهمیت بسزائی در چرخه حیات زمین ، تغذیه آبهای زیر زمینی و اکوسیستم محیط زیست ایفا می نمایند. در صورت بهره برداری مناسب و ایمن از رودخانه ها، می توان وقوع سیلاب را نه به عنوان یک خطر بلکه به عنوان یک نعمت و فرصت که فواید بسیار زیادی در چرخه هیدرولوژیکی منطقه دارد محسوب کرد.

استان خراسان رضوی با دارا بودن در حدود ۳۲۰ رودخانه اصلی به طول ۱۲۵۵۱ کیلومتر جزو استان های سیل خیز کشور محسوب می گردد. سابقه سیلاب های با خسارات جانی و مالی فراوان در استان، نشان می دهد که عملیات حفاظت از بستر رودخانه ها شامل: اطلاع رسانی ، اعلام بستر و حریم رودخانه و رفع تصرف و بازگشایی بستر فعال، یکی از مهم ترین عوامل در کاهش خسارات ناشی از سیل می باشد. تصرف بستر رودخانه باعث تنگ شدن مسیر عبور سیلاب و افزایش سرعت جریان و در نتیجه تشدید خسارات سیل می گردد. تغییر مشخصات هیدرولیکی در مقطع عبور جریان که در تصرف بستر رودخانه و در نتیجه تنگ شدن مقطع عبور جریان سیلاب اتفاق می افتد، می تواند باعث تغییر رژیم جریان و گسترش شعاع تاثیر خسارات ناشی از سیل به بالادست و پایین دست رودخانه گردد.

در سال های اخیر عوامل متعددی مانند: افزایش جمعیت، افزایش قیمت اراضی، افزایش گردشگری و استفاده از رودخانه به عنوان یکی از جاذبه های توریسم و بالتبع آن ساخت و سازهای بی رویه در حاشیه رودخانه ها، کاهش روان آب و سیلاب در مسیر رودخانه ها و در نتیجه تصور عامه مردم مبنی بر متروک بودن اراضی بستر رودخانه ها باعث افزایش تصرفات و ساخت و ساز در اراضی بستر و حریم رودخانه ها گردیده است.

بر اساس ماده ۲ قانون توزیع عادلانه آب مصوب سال ۱۳۴۷، بستر انهار طبیعی و رودخانه ها اعم از این که آب دائم یا فصلی داشته باشند متعلق به دولت است و بر اساس تبصره ۲ همین قانون در صورتی که آب منطقه ای تصرفات و اعیانی های موجود را مزاحم عبور سیلاب تشخیص دهد به مالک یا متصرف اعلام خواهد کرد و در صورت استنکاف، با اجازه و نظارت دادستان یا نماینده ایشان نسبت به قلع و قمع اقدام خواهد کرد. هم چنین بر اساس بند ح ماده ۱ آیین نامه مربوط به بستر و حریم مصوب سال ۱۳۷۹ تعیین و تشخیص حد بستر و حریم با شرکت آب منطقه ای می باشد. تصرفات اراضی بستر رودخانه علاوه بر افزایش خطرات جانی و مالی برای مجاورین رودخانه ها و متصرفین، باعث تضییع حقوق بیت المال نیز می گردد. بنابراین حفظ شرایط طبیعی رودخانه ها برای کاهش و حتی جلوگیری از خطرات ناشی از سیل یکی از رسالتهای مهم شرکت های آب منطقه ای می باشد که به منظور بهبود عملکرد آزاد سازی و رفع تصرف از اراضی بستر و حریم رودخانه ها استفاده از توان بخش خصوصی می تواند راه گشا باشد.

معرفی سازمان:

شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی یکی از شرکت های زیر مجموعه شرکت مادر تخصصی مدیریت منابع آب ایران در حوزه وزارت نیرو می باشد. موضوع فعالیت شرکت عبارتست از شناخت، مطالعه، توسعه، حفاظت، بهره برداری بهینه از منابع آب، تولید انرژی برق آبی، ایجاد، توسعه، بهره برداری و نگهداری از تأسیسات و سازه های آبی (به استثنای تأسیسات و سازه های مربوط به آب و فاضلاب) و برق آبی در چارچوب تکالیف مندرج در قوانین و مقررات مربوطه و سیاست های وزارت نیرو می باشد.

شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی علاوه بر اقدامات بازدارنده شامل اطلاع رسانی و آگاهی بخشی به به جامعه از طریق رسانه ها و جراید عمومی استان در خصوص خطرات ناشی از ساخت و ساز و استفاده از اراضی بستر رودخانه ها و اعلام عمومی حد بستر و حریم رودخانه ها در مراکز با تمرکز جمعیتی بالا، وظایفی نیز در مورد رفع تصرف از اراضی مورد تصرف و یا اخذ حق و حقوق مالکانه حکومت از متصرفین را دارد. به استناد قانون توزیع عادلانه آب بستر طبیعی رودخانه ها در اختیار حکومت جمهوری اسلامی ایران است و تعیین پهنای بستر و حریم آنها با وزارت نیرو می باشد. ایجاد هر نوع اعیانی و دخل و تصرف در بستر رودخانه ها ممنوع می باشد. شرکت مکلف است نسبت به تخلیه و قلع و قمع اعیانی های مزاحم به امور آب و برق با اخذ دستور یا حکم قضایی اقدام نماید.

تصمیم گیری:

شرکت آب منطقه ای با توجه به کمبود منابع مالی و نیروی انسانی در بخش دولتی تصمیم گرفت با استفاده از توان بخش خصوصی نسبت به تعیین تکلیف اراضی مورد تصرف در بستر رودخانه را در قالب انعقاد قرارداد خرید خدمات با شرکت های مشاور واجد صلاحیت اقدام کند.

شرکت های آب منطقه ای با استفاده از ظرفیت قانونی که در ماده های ۷، ۸ و ۱۰ آیین نامه مربوط به بستر و حریم رودخانه ها در خصوص اجاره اراضی مرده و مازاد بستر رودخانه ها لحاظ شده است و با توجه به ابلاغ طرح بهبود مدیریت رودخانه ها و سواحل کشور که امکان اجاره دادن اراضی بستر به جز محدوده بستر فعال را در چهارچوب مصوب را پیش بینی نموده است، تصمیم براین گرفت که منابع مالی برای خرید خدمات تعیین تکلیف اراضی مورد تصرف در بستر رودخانه ها از اجاره بهاء اراضی مازاد و مرده بستر رودخانه و هم چنین با طرح شکایت از متصرف برای اخذ خسارت و هزینه رفع تصرف تامین نماییم

مراحل اجرا:

۱- در مرحله اول رودخانه ها بر اساس مناطق پر خطر به لحاظ سیل خیزی و مناطق با تمرکز جمعیتی بالاتر اولویت بندی و سپس کار مطالعه و تعیین بستر و حریم انجام گرفته است.

نمونه تصرفات بستر و حریم رودخانه ها

نمونه تصرفات بستر و حریم رودخانه ها

۲- با توجه به مطالعه انجام شده، نقشه های کاداستر تهیه و اراضی مورد تصرف در بستر رودخانه های مورد نظر شناسایی و برای هر کدام پرونده ای تشکیل شده است.

۳- با توجه به ایجاد و استقرار سامانه جامع اطلاعات توصیفی و تصویری حفاظت و مهندسی رودخانه ها ، اطلاعات مربوط به پرونده های تصرفات بستر و حریم در سامانه مذکور وارد شده است.

۴- با استفاده از قابلیت های سامانه جامع اطلاعاتی مذکور، گزارش گیری و اولویت بندی اراضی مورد تصرف برای رفع تصرف و یا واگذاری به صورت اجاره انجام شده است.

جداول و ضمائم :

جدول شماره ۱

ردیف	شماره پرونده	نام متصرف	مختصات نقطه ای		شهرستان	مساحت مورد تصرف m^2	اخطاریه		رای یا دستور قضایی		وضعیت اراضی	
			x	y			شماره	تاریخ	شماره	تاریخ	بستر فعال (تصرف)	بستر غیر فعال (قابلیت اجاره را دارد)

۵- شرح خدماتی به شرح ذیل جهت استفاده از توان بخش خصوص جهت تعیین تکلیف اراضی مورد تصرف در بستر رودخانه ها تهیه گردید.

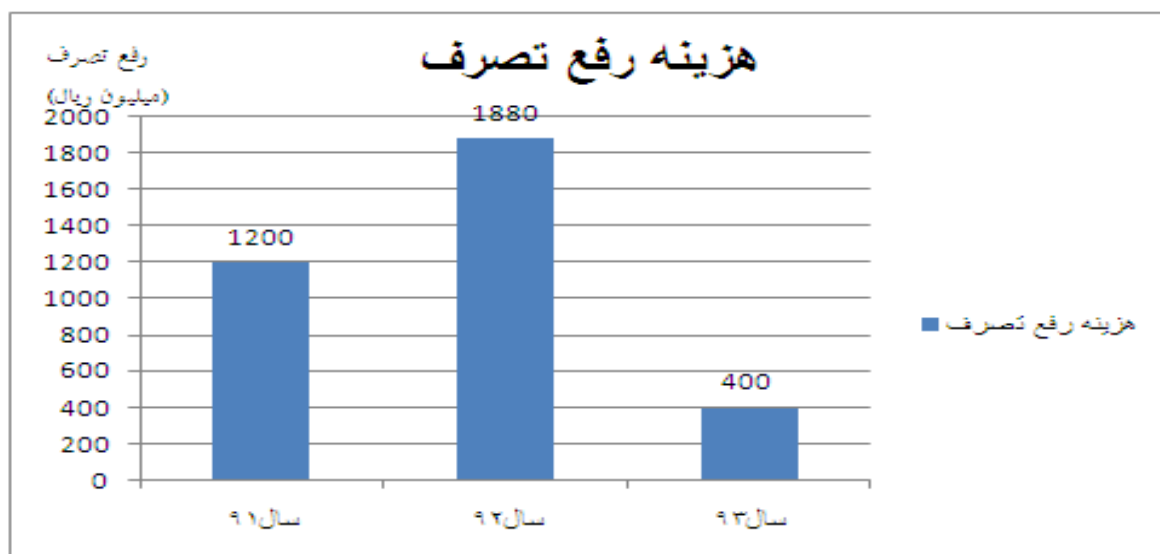
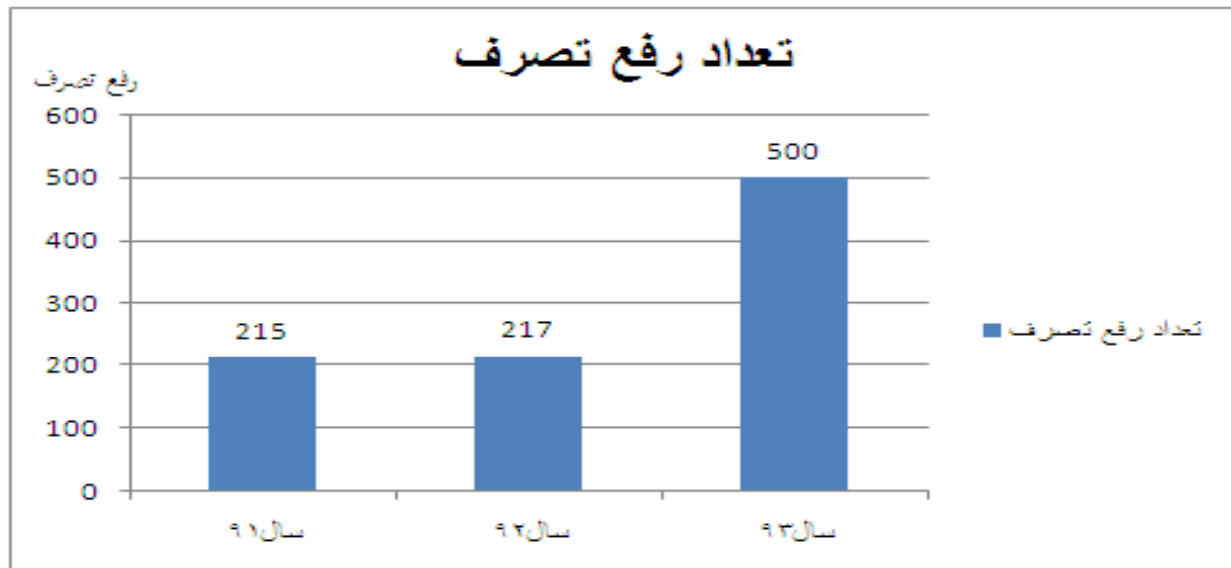
شرح خدمات: شرکت طرف قرارداد با بررسی پرونده‌های متصرفین اراضی بستر رودخانه ها ضمن تنظیم جدول مشخصات برای هر پرونده (جدول شماره ۱ در ضمیمه و پیوست)، در صورتی که اراضی مورد تصرف در بستر فعال رودخانه واقع نشده باشد نسبت به انجام گردش کار انعقاد قرارداد اجاره مطابق دستورالعمل های موجود، فی مابین آب منطقه ای و متصرف اقدام نموده و در صورت واقع شدن اراضی در بستر فعال با تایید آب منطقه ای نسبت به انجام عملیات رفع تصرف اقدام می نماید. در ادامه در صورت استنکاف متصرف از پرداخت هزینه های رفع تصرف، شرکت طرف قرارداد به نمایندگی از شرکت آب منطقه ای جهت اخذ هزینه های رفع تصرف اقدام به طرح شکایت در مراجع قضایی و پیگیری موضوع تا اخذ هزینه یه نام شرکت آب منطقه ای می نماید. حق الزحمه شرکت طرف قرارداد برای پرونده هایی که قرارداد اجاره اراضی بستر تنظیم و تسویه حساب مالی انجام شده باشد، و یا با ارائه صورت جلسه و مستندات مورد تایید آب منطقه ای مبنی بر رفع تصرف از اراضی بستر فعال رودخانه، قابل محاسبه و پرداخت خواهد بود.

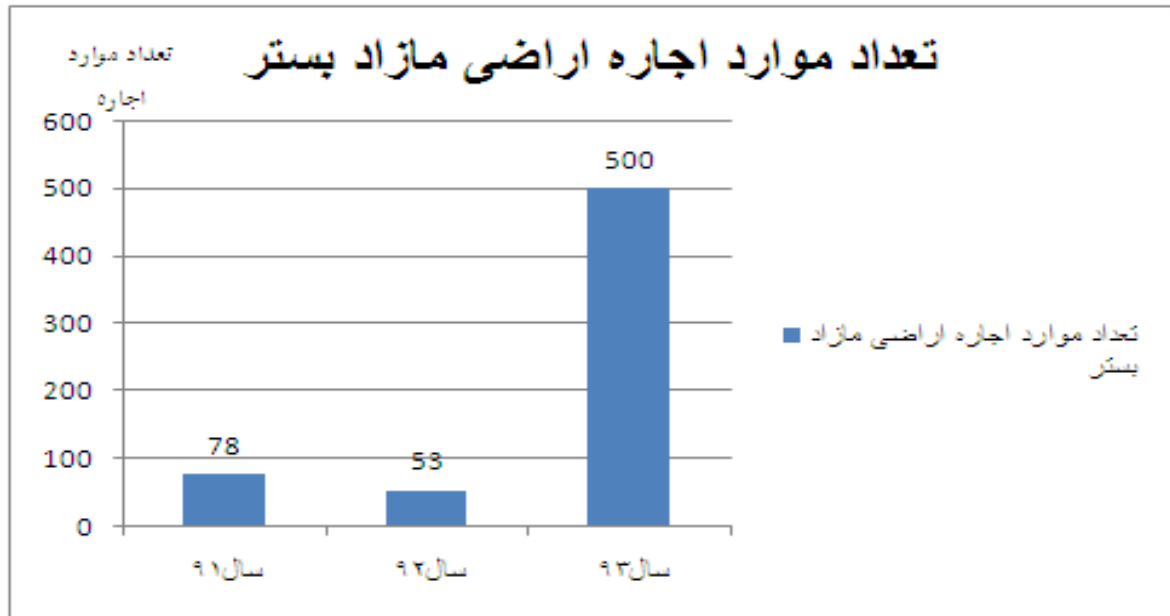
نتایج و تحلیل آن:

- ۱) شرکت آب منطقه ای با انعقاد قرارداد اجاره با متصرفین بستر غیر فعال و یا بستر مازاد (با شرط عدم مزاحمت در عبور سیلاب)، در جهت تثبیت حاکمیت دولت بر اراضی بستر رودخانه ها، متصرف بستر را به یک مستاجر که مالکیت دولت را براین اراضی پذیرفته است، تبدیل نموده است و هم چنین حق و حقوق مربوط به دولت را که ناشی از استفاده متصرف از این اراضی می باشد، وصول می نماید. در بخش رفع تصرف از بستر فعال کال با توجه به پیش بینی اخذ هزینه رفع تصرف از متصرف در شرح خدمات شرکت مشاور، عملاً شرکت آب منطقه ای هزینه بسیار کمی را در ازای خدمات مشاور پرداخت می نماید که این هزینه نیز از در آمد ناشی از اجاره بهاء اراضی در بند قبل تامین می گردد.
- ۲) انجام این کار می تواند ضعف امکانات و منابع مالی دولت را در زمینه برخورد با متصرفین پوشش داده و هم چنین در آمد پایداری را که نتیجه اجاره بهاء اراضی بوده، برای حفاظت و ساماندهی رودخانه ها و مسیل ها در اختیار شرکت آب منطقه ای قرار دهد.
- ۳) با توجه به امضاء قرارداد اجاره توسط متصرف و پذیرش مالکیت دولیت بر این اراضی از طرف ایشان، شرکت آب منطقه ای می تواند در آینده و در صورت هر گونه تخلف متصرف در خصوص تغییر کاربری های مجاز اراضی بستر رودخانه، پیگیری های قضایی لازم را انجام دهد.
- ۴) در گذشته تمامی متصرفین بستر اعم از متصرفین بستر فعال، غیر فعال، بستر مرده و مازاد بدون در نظر گرفتن نوع تصرف و یا کاربری مورد استفاده در یک قالب دیده می شده، و در تمامی موارد به متصرف اخطار و پیگیری قضایی انجام می شده است. که این کار علاوه بر صرف منابع مالی و انسانی در اکثر موارد نتیجه بخش نبوده است و باعث تنش های مختلف اجتماعی و سیاسی می گردیده است. اجرای این طرح می تواند به کاهش اتلاف منابع مالی و نیروی انسانی و هم چنین تسریع در روند حفاظت و بهره برداری از اراضی بستر رودخانه ها کمک نماید.
- ۵) در این طرح جایگاه متصرف اراضی رودخانه و یا به نحوی متخلف در بخش رودخانه به مستاجر تبدیل گردیده که این کار باعث تغییر دیدگاه متصرفین و جلی مشارکتهای مردمی به عنوان ذینفعان آن خواهد گردید.

۶) اجرای این طرح می تواند به اجرای سیاست های اصل ۴۴ قانون اساسی و در نتیجه کاهش بار مالی دولت کمک نماید.

۷) استفاده از ظرفیت های آیین نامه مربوط به بستر و حریم رودخانه ها برای واگذاری اراضی مازاد بستر در قالب قرارداد اجاره از دیگر نتایج اجرای این طرح می باشد.

منابع و مؤخذ:

قانون اساسی، قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوبه سال ۱۳۴۷، قانون توزیع عادلانه آب،